

Hoogleraar veiligheid: 'De elite vindt pech onacceptabel'

Interview in Elsevier, 28 februari 2017

Ira Helsloot, hoogleraar Besturen van Veiligheid aan de Radboud Universiteit Nijmegen, is voorzitter van de stichting CrisisLab, een onderzoeksbureau dat zijn leerstoel ondersteunt. Dat bevindt zich in een gebouw achter zijn huis in Renswoude, waar de geur van mest over de velden trekt. 'O, dat ruiken wij al niet meer,' zegt de opgewekte hoogleraar die op kousevoeten de deur opent.

Helsloot houdt zich met zijn Crisislab bezig met vraagstukken over veiligheid. Dat gaat van mogelijke blindgangers in Amsterdam via huiselijk geweld tot bouwvoorschriften, hoogspanningskabels en het vermeende gevaar van rubberen bolletjes op kunstgrasvelden. Helsloot werd via een omweg hoogleraar Besturen van Veiligheid. Hij studeerde wiskunde, en dan speciaal algebraïsche meetkunde. Veel abstracter kan het niet. 'Dat gaat over eigenschappen van oppervlaktes en daarin probeer je zogeheten invarianten te vinden.' Eh... ja?

Hij geeft een voorbeeld. 'Een beker van plastic kun je een klein beetje vervormen, maar dan vind je nog steeds dat het in essentie een beker van plastic is. In de algebraïsche meetkunde wordt gekeken via allerlei ingewikkelde berekeningen wat nou de 'in essentie' is van een oppervlak. Wij wiskundigen dachten dat dat helemaal niet toepasbaar zou zijn, maar het wordt nu veel gebruikt in coderen. Dat is het mooie van wetenschap!'

Helsloot is gepromoveerd, een prestatie waarvan hij nu, jaren later, paf staat.

'Dat proefschrift heet *Eigenschappen van formele groepswetten*. Bijzonder is dat ik de tweede zin van mijn proefschrift al niet meer begrijp. De eerste wel, dat vind ik zelf heel knap. Die kennis verdwijnt kennelijk en misschien is dat wel de reden dat ik uit de wiskunde ben vertrokken: toch niet gemotiveerd en goed genoeg om het vol te houden. Het bedrijven van zuivere wiskunde op de universiteit is bezigheid die niets met de dagelijkse werkelijkheid te maken heeft. Dat vond ik vervelend.'

Helsloot kan zich een voorval herinneren dat indruk maakte. Een van zijn hoogleraren had net een dakkapel laten plaatsen door iemand en zei tegen een collega, met een zeker *dédain*, dat die man die de dakkapel plaatste toch zo'n mooi leven had.

'Ik moest daar over nadenken, dat hij dat zo zag. Ik dacht: ik moet weer terug naar de echte samenleving. Ik vond dat die hoogleraar geen scherp beeld had van zijn eigen bevoorrechte positie. Want die man van de dakkapel heeft het helemaal niet zo makkelijk. Zwaar werk, in de regen, en hij verdient beduidend minder dan die hoogleraar. Dat was voor mij een *wake-up call*.' Dat onderscheid tussen twee samenlevingen - een echte en een losgezongen - maakt Helsloot nog steeds, alleen ziet hij nu vooral een kloof tussen de 'gewone' man (die van de dakkapel) en bestuurders en hun adviseurs. Maar ook tussen media en samenleving.

Helsloot werd copywriter en freelance journalist en kwam zo terecht bij de brandweer, waar hij een onderzoeksafdeling opzette die snel uitgroeide van twee naar 25 man. 'Daar hielden we ons bezig met brand- en rampenbestrijding. Van 'hoe maak je gebouwen brandveilig' tot hoe het komt dat brandweermensen om het leven komen. Wij vonden namelijk dat ze heel gekke dingen

deden, als je dat zo rustig vanachter je bureau bekeek. Dat was een hele nieuw onderzoeksterrein: *naturalistic decision making*. Natuurlijke besluitvorming. Hoe handelen mensen in de praktijk? Dat leerde mij ook dat heel veel van de beleidsmatige veiligheidsmaatregelen in de praktijk niet werken. Brandweermensen onder tijdsdruk nemen hun beslissingen intuïtief op basis van hun ervaring en een achter je bureau beleidsmatig vastgesteld protocol verandert daar niets aan.'

We kijken, vindt Helsloot, veel te beleidsmatig en van een afstand naar de werkelijkheid, we hebben de feiten onvoldoende op een rij en daardoor zadelen we mensen op met onmogelijke verwachtingen. 'En we geven heel veel maatschappelijk geld uit aan onzindingen.'

Neem nu iets dat we allemaal kennen en overal zien: het nooduitgangbordje. Kan weg. Werkt niet. 'We weten dat niemand bij brand naar dat bordje kijkt, dus waarom hangen we dat op? Niemand kijkt ernaar. Een promovendus van mij heeft het nog eens helemaal uitgezocht. Als je bijvoorbeeld mensen in een hotel middenin de nacht wakker maakt, gaan ze allemaal terug naar de receptie waar ze zijn binnengekomen. Ze lopen voorbij dat bordje. 'We maakten zelfs een rookbarrière, en daar liepen ze gewoon doorheen, op weg naar de receptie. Dus die bordjes en die nooduitgangen hebben geen zin, als ze niet ook gewoon las ingang worden gebruikt. Die kunnen dus allemaal worden opgedoekt.'

En dan de hoogspanningskabels. Het is Helsloot een doorn in het oog dat die dingen voor enorme bedragen, meer dan een miljard, onder de grond moeten. 'Voor een niet bestaand risico. Mensen denken dat ze er ziek van worden, maar dat is nooit aangetoond. En als het er was, dan hadden we dat allang kunnen laten zien. Hoogspanning is er al een tijdje.' De bouwregeling: de eisen waaraan nieuwe gebouwen moeten voldoen. Ook zoiets. 'We stellen heel veel eisen aan de brandwerendheid van een gebouw. Maar we weten dat als een gebouw linksonder gaat branden, dat het in een paar uur rechtsboven uitgebrand is. Dat gebeurt, al mag het niet van de regelgeving.'

'Dus als je dat weet, moet je die regelgeving loslaten. Dit soort opvattingen zijn ons handelsmerk geworden. Als iets al 30 jaar niet verandert ondanks talloze beleidsmatige verbeterpogingen, dan moet je niet zeggen 'we gaan het nog een keertje proberen'. Dan gaat alleen nog een fundamentele wijziging van je uitgangspunten soelaas bieden.'

Dus waar de neiging bestaat om na elk incident alleen maar méér regels toe te voegen, denkt Helsloot de andere kant op. 'Wij zeggen: neem maatregelen die passen bij de werking in de praktijk, en haal dus alle onzinnige veiligheidsmaatregelen weg, bijvoorbeeld die uit het Bouwbesluit. Dat maakt de bouw overigens ook veel goedkoper en met dat geld kun je andere zinvollere dingen doen. Nu is het niet meer dan symbolisch veiligheidsbeleid.'

Als het zo makkelijk is om het leven simpeler, veiliger te maken en nog goedkoper ook, waarom gebeurt dat dan niet? Ha. Daar heb je de kloof tussen twee werkelijkheden: die van de bestuurder en zijn adviseurs, en die van de 'gewone' man. Volgens Helsloot laat de bestuurder zijn oren te veel hangen naar meningen en emoties die uitzonderlijk zijn en juist om die reden breed worden uitgemeten in de media. De rest van de samenleving denkt een stuk nuchterder en relaxter dan die bestuurder. Dat blijkt ook uit onderzoek.

'We hebben aan mensen die in de buurt van zo'n hoogspanningskabel wonen, gevraagd wat zij eraan zouden doen als ze bestuurder waren. Dan zeggen ze: niks. Het openbaar bestuur stelt de verkeerde vragen aan de samenleving. Als ik aan jou als consument vraag: wat wil je? Dan heb je wel een lijstje. En als ik je vraag of je die eisen ook zou inwilligen als je zelf bestuurder was, dan zeg je: nou, nee.

'Net als met mijn zoon Stijn. Als je hem vroeg wat hij wil voor Sinterklaas, zei hij: een X-box. Dat is wel duur. Ja, dat vond hij ook. En dan vroeg ik of hij een X-box zou geven, als hij Sinterklaas was? Nee! zegt hij dan. Die dubbelheid zien we steeds terug.'

Het Crisislab, zegt Helsloot, probeert uit te rekenen wat de redelijkheid is van veiligheidsmaatregelen, uit te zoeken waar het geld goed aan kan worden uitgegeven, en bestuurders te helpen om te begrijpen wat de samenleving echt wil.

Klagende mensen komen in de media. Die lijken zo symbool voor een grote groep waar onvrede heerst, terwijl die klagers juist vaak uitzonderingen zijn. En de minister en de bestuurder lezen die krant en passen vervolgens hun beleid aan aan uitzonderingen.

'Gebeurt er iets, dan vraagt de NOS: bent u bezorgd? Meld het ons. Nou, dan komen de mensen wel. Vraag eens: denkt u dat dit een *fact of life* is. De media, zeg ik altijd, zoeken de puntjes buiten de werkelijkheid omdat dat een lekker verhaal oplevert en dat willen we allemaal wel lezen. De politiek denkt dan: dit is wat de samenleving wil.'

Helsloot zegt: 'Een onderzoeksprogramma als *Zembla* heeft de samenleving miljarden gekost. Natuurlijk hebben ze hebben heel mooie dingen gedaan maar ook heel kwalijke. Asbest is een hobby van ze. Hoogspanning hebben ze geagendeerd, zendmasten. Gegaste containers. Daar zitten mogelijk nog resten van bestrijdingsmiddelen in. Je kunt ingewikkeld doen, maar zet ze een kwartier open en klaar.

'*Zembla* neemt nooit de verantwoordelijkheid om de kosten en baten van de onveiligheid die zij aan de kaak stellen, uit te rekenen. Dat is slechte journalistiek. Als je pretendeert een onderzoeksprogramma te zijn, moet je dat ook laten zien want je weet dat de overheid anders in de risico-regelreflex schiet.'

Hoe zit het dan met asbest? Het Crisislab doet zijn uiterste best daar een nuchter geluid te laten horen. 'Het is heel goed dat we allerlei maatregelen hebben genomen in de jaren 70 en 80. Maar nu worden er toch wel domme besluiten genomen, zoals dat alle asbestdaken in Nederland voor 2024 verplicht moeten worden gesaneerd. Dat kost een paar miljard terwijl het risico bijna nul is want dat asbest is goed 'gebonden'. De huidige asbestconcentraties in de lucht zijn wel duizend keer minder dan in de jaren 90. Dus als het nu nog gevaarlijk zou zijn, zouden we met zijn allen toen zeker zijn doodgegaan. Je ziet echter dat de staatssecretaris zich zo heeft ingegraven, dat ze dat besluit niet durft terug te draaien. Want stel je voor dat er door *Zembla* een asbestslachtoffer wordt opgevoerd die denkt dat het door haar asbestdak komt? Dan heb je een ingewikkeld verhaal in de Kamer.'

Bestuurders moeten de moed kunnen opbrengen om zich duidelijk uit te spreken en dat doen er maar weinig. Maar er zijn uitzonderingen. 'Neem nou die hoogwerker in Oosterwolde die omviel tijdens het Oldtimerfeest. De burgemeester deed dat briljant. Hij had het niet over vergunningen en de schuldvraag, maar zei: "Dit is vreselijke pech die ook de eigenaar van de hoogwerker niet wilde." De gewone Nederlander weet wat pech is, die heeft op de wc nog dat tegeltje hangen met de tekst: *Van het concert des levens krijgt niemand het program*. Maar de elite vindt pech onacceptabel en ziet elk ongeval als een bewijs dat er iets is misgegaan.'

Nog een voorbeeld van een bestuurder met moed: de burgemeester van Leiden, Henri Lenferink. 'Dat was de zaak rond Benno L., de zwemleraar die zich aan kinderen had vergrepen en na zijn gevangenisstraf weer ergens moest wonen. Die burgemeester zei: "We hebben afgesproken dat elke misdadiger die zijn straf heeft uitgezeten weer een plaats moet krijgen in de samenleving en dus kan hij in Leiden een plek krijgen, daar sta ik voor en dat is mijn taak als bestuurder." Terwijl die zwemleraar door andere burgemeesters als een hete aardappel was doorgeschoven.

'Ik denk: zo hoort een bestuurder in elkaar te zitten. Of Piet Hein Donner als minister van Justitie, die ondanks gemor uit de maatschappij en kritiek uit de Kamer, het TBS-stelsel na een aantal incidenten liet zoals het was omdat het simpelweg het beste systeem is voor de samenleving als geheel. Maar je kunt dergelijke bestuurders op de vingers van een hand tellen.'

Deden we dat vroeger beter? 'Kijk eens naar de watersnood in 1953. Dat was echt heel erg, met 1.500 doden. Toen zeiden we: "Het is niet goed wat daar is gebeurd, we maken het Deltaplan." Er werd onderkend dat er scherp moest worden gekeken naar wat er was gebeurd en wat daaraan kon worden gedaan. 'De hoogte van de Deltawerken is gebaseerd op kosten en baten. We zijn niet gevlucht in symbolische evacuatieplannen, maar hebben nauwkeurig berekend: waar kunnen we de gulden het beste inzetten? En dat was dijkverhoging.'

Wat heeft Helsloot met zijn lab bereikt? 'We zijn trots dat we af en toe een beweging kunnen inzetten naar redelijk en pragmatisch veiligheidsbeleid. Een recent voorbeeld is dat er afgelopen zomer een wijziging werd voorgesteld in de arbo-wetgeving, waarbij voor alle bouwwerkzaamheden moest worden gecontroleerd of er geen niet-ontpofte bom lag als er ergens werd gebouwd. Een dure grap en die kans is heel klein. In al die jaren sinds de Tweede Wereldoorlog is er nooit iets gebeurd in Nederland 'Het leek erop dat die wijziging stilletjes zou worden doorgevoerd, en dat zou de samenleving echt heel veel geld kosten. Dat hebben we, samen met een aantal gemeentes, weten te voorkomen. Dan is mijn dag goed.'